

ПОГОВОРИМО ПРО ГЕРОЇЗМ

Коли кілька років тому мене запросили виступити з лекцією на довільну тему у Французькому культурному центрі на Гаїті, я жодної миті не вагався і вибрав героїзм. Цю тему я дослідив досконально, провівши безліч годин у своїй бібліотеці. Зміст таких понять, як небезпека, самопожертва, відвага, я пізнав до самого денця і, прилетівши до столиці Гаїті Порт-о-Пренса, був готовий якнайглибше розкрити перед слухачами цю хвилюючу тему.

Публіка в Порт-о-Пренсі дуже освічена, здатна усе відчувати тонко. І коли я тільки зійшов на кафедру, в строгому костюмі, зі стрічкою академічного ордена в петлиці, то вже знав, що виступлю як ніколи блискуче. Серед присутніх було чимало вродливих жінок, і я із задоволенням згадав, що саме перед ним пройшов курс лікування від ожиріння і скинув десятків зо два кілограмів.

У лекції я послався на Сент-Екзюпері, Андре Мальро, Рішара Ілларі, і, хоча й не згадував власне про себе, мені вдалося докинути кілька скромних, але промовистих «ми». Акустика була бездоганна, прожектори вигідно освітлювали мене в три чверті, і, твердим голосом розповідаючи про те, як смертельна небезпека, що на неї самохіть наражаються люди, надає їхньому подальшому життю зовсім нового сенсу, я з приємністю побачив у залі представників нашого посольства і спробував, бодай приблизно, полічити гарних жінок.

Та раптом я відчув на собі чийсь важкий, невідчепний погляд. Якийсь чоловік із першого ряду, чий темний одяг зливався з півтемрявою зали, ні на мить не зводив з мене очей. Мене по-

чала дратувати така настирливість, тим паче що в його погляді та виразі обличчя я помітив іронію. Проте це не вибило мене з колії, і я бадьоро закінчив лекцію словами про те, як сучасний герой у мить смертельної небезпеки відкриває для себе вічні цінності, яких доти не помічав, і завдяки цьому його подальше життя сповнюється глибокого творчого змісту.

Коли я закінчив лекцію, перший до мене підійшов той чоловік у темному костюмі.

— Доктор Бонбон, — відрекомендувався він. — Чудова лекція. Відчувається, що за нею стоїть великий особистий досвід.

Я відповів йому, що особисто знав Жюльє Руа¹ і навіть друкувався з ним в одному видавництві.

— До речі, — сказав доктор Бонбон, — ваші читачі доручили мені подбати про вас, поки ви будете на Гаїті. Отож я подумав, що вас, мабуть, розважить полювання на акул біля Ірокезьких рифів. Ви ж, безперечно, любите ризикувати.

Справді, така ідея припала мені до вподоби. Для літератора дуже важливо мати, як-то кажуть, власну легенду. Моя участь у полюванні на акул у Карібському морі напевне зацікавить моїх майбутніх біографів. І я охоче згодився на пропозицію цього люб'язного й доброзичливого чоловіка. Я уже уявляв собі, як, сидячи на катері прив'язаний до сидіння, я з останніх сил борюся з велетенською акулою, що попалась на мій гачок. Оскільки наступного вечора я мав виступити ще в одному місті, Кап-Гаїт'єні, ми домовилися вирушити на полювання з самого ранку. Вже о шостій годині катер пана Бонбона взяв курс у відкриті море. Вода була смарагдова — ніякий страх перед мовним штампом не утримає мене від цього епітета.

Ромен Гарі (1914—1980) — відомий французький письменник, автор романів та новелістичних книжок, лауреат Гонкурівської премії 1956 р. Публіковані оповідання — із збірки «Птахи летять помирати в Перу» (1962).

¹ Французький письменник, за професією військовий льотчик учасник другої світової війни.

Бонбон курив коротеньку люльку і приязно поглядав на мене.

— До речі,— сказав він, — вам, мабуть, слід приміряти ваш акваланг.

— Мій... що?

— Вам слід, Кажу, приміряти акваланг. У ньому ви зможете пірнути на глибину в п'ять метрів. Повітря в балоні вистачить хвилину на двадцять. Я покажу вам, як користуватися підводною рушницею. Це дуже просто...

Раптом доктор пильно подивився на мене.

— Що з вами? Вам недобре? — лагідно запитав він.

Мені довелося сісти, і кілька хвилин я ніяк не міг примиритися з очевидним. Але матроси вже показували мені акваланг, а Бонбон, з рушницею в руці, чомно давав пояснення. Отже, не лишається жодного сумніву: йдеться не про ловлю акул на гачок з принадою — ці типи збираються дати мені рушницю і кинути мене в море, що кишить тими жахливими хижакими! Я вже розтулив рота, щоб відмовитись.

— Коли б ви тільки знали,— тим часом говорив Бонбон таким солодким голосом, що мені аж гидко стало, — в якому захваті всі ми від вашої захоплюючої лекції! Я подбаю, щоб усі на Гаїті дізналися про вас.

Ми подивились один одному в очі. Я нічого не сказав і вирішив не відступати. Бувають у житті випадки, коли доводиться відстоювати свою професійну честь. Бо єдине, що я маю в цьому безглуздому світі,— це моя репутація бездоганного лектора, і, якщо для її збереження треба лізти в пащу акули — що ж, я готовий і на це.

Маска була якраз на мене. Я похмуро подивився на смарагдову воду. Загинуть, і так безглуздо...

— Підпережіться цим свинцевим поясом. Вам легше буде спуститися на дно, — сказав Бонбон.

В цю мить за його вдаваною доброзичливістю я помітив щось справді діявольське.

— Вони пірнуть разом з вами,— додав він, показавши на чотирьох дужих темношкірих хлопців, що поралися коло мене та мого акваланга.

Я з полегкістю зітхнув. Отже, зі мною будуть охоронці.

— Це загоничі,— пояснив Бонбон.— Вони гнати муть акул на вас. Вам лишиться тільки поцілити.

Мені забракло духу щось заперечити. А втім, я раптом збайдужів до всього. На мене надягли величезні ласті, пояс, маску, в руки вклали рушницю і люб'язно допомогли перевалитися через борт. Пролунав гучний сплеск.

Опинившись під водою, я кілька хвилин крутився, мов дзига, з усіх боків чекаючи небезпеки. Мені здалося, що я досяг досить великої швидкості обертання. Потім я відчув, що стою на піску в хмарці зеленої каламуті, крізь яку нічого не видно. Праворуч я помітив кораловий риф, як краб, почав підповза-

ти туди, щоб хоч з одного боку мати якийсь захисток. У цю мить довга й тонка рибина випливла з отвору в рифі й прошмигнула в мене під самим носом. Я скрикнув, хоч то була й не акула.

То була баракуда.

Я ніколи не бачив живої баракуди, але не міг не впізнати її — адже всі ознаки збігалися. Погано пригадую, що я тоді відчував. Але запевняю вас: на відміну від того, що я твердив у своїх лекціях, у мить смертельної небезпеки герой не відкриває для себе вічних цінностей. Він відчуває щось зовсім інше.

Коли я розплющив очі, баракуда вже зникла. Я був один.

Я зробив кілька відчайдушних спроб відірватися від дна, і зрештою це мені вдалося. І саме тоді я раптом побачив, як угорі пливе просто до мене щось чорне і страхотливо велике. Я заверещав, знову заплющив очі і натиснув на курок.

Якось дивна сила мало не з руками вирвала у мене рушницю...

За кілька секунд я вже опинився на поверхні, розпачливо махаючи руками. На щастя, катер був зовсім поруч, і, поки я борсався у воді, він повільно — як на мене, аж надто повільно — розвернувся і рушив до мене. З несподіваною для себе спритністю я вмить видерся на борт.

— А рушниця?

Трохи відсапавшись, я пояснив Бонбонові, як усе сталося. Я влучив гарпуном у акулу, і вона потягла його за собою, вирвавши в мене з рук рушницю.

Мої загоничі теж піднялися на катер. Один з них тримав мою рушницю. Він щось сказав Бонбонові креольською говіркою, і той весело поглянув на мене.

— Річ у тім, що ви влучили в дно мого катера.

Цей нахаба, очевидно, натякав на те, що я з переляку переплутав катер з акулою. «Що ж, спробуй доведи це», — подумав я.

— Я виразно бачив, як акула пропливала між мною і катером,— відказав я.— Просто я не влучив у неї. Наступного разу прицілюся краще...

Того ж таки вечора в Кап-Гаїтьєні я докладно розповів директорові Французького культурного центру, як я вранці полював на акул біля Ірокезьких рифів.

— Біля Ірокезьких рифів? — здивувався він.— Але ж там споконвіку не було ніяких акул! Вони ніколи не запливають за рифи...

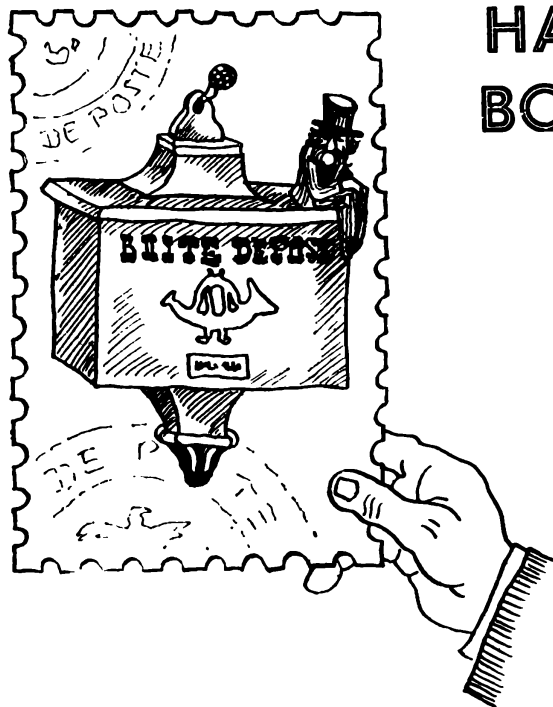
Зійшовши на трибуну, я з подивом побачив доктора Бонбона — він спокійнісінько сидів собі в першому ряду. Він навмисне приїхав слідом за мною ще

раз послухати мою лекцію про героїзм. Наші погляди зустрілися. Але цей клятий Бонбон погано мене знає, якщо гадає, ніби йому вдасться загнати мене на слизьке йому невтямки, що невід'ємна риса моєї вдачі — це моральна мужність; отож хай скільки хоче іронічно поглядає на мене — це мені не завадить

знов підвестись у своїй лекції до висот справжнього героїзму.

— Шановні дами й панове! — почав я. — Коли сучасний герой наражається на смертельну небезпеку, він відкриває для себе...

Доктор Бонбон дивився на мене із захватом.

НА КІЛІМАНДЖАРО ВСЕ ГАРАЗД

«Тушаг, площа Петі-Постійон, крамниця «Сири та вина», панові Сезару Бірует. На Кіліманджаро все гаразд. Навколо — вічні сніги. Мої Вам найщиріші вітання. Альбер Мезіг».

Або ще:

«Тушаг, провулок Тантіньюоля, будинок пана Гантіньюоля, панові Тантіньюолю. Тут 80-й градус північної широти. Ми потрапили в жахливий буран. Не знаю, чи врятуємося, чи нас спіткає трагічна доля Ларусса та його героїчних товаришів. Запевнюю Вас у своїй глибокій пошані. А. М.».

А одну листівку першопроходець надіслав навіть своєму запеклому ворогові, підступному суперникові, що залицявся до дівчини, яку Мезіг палко кохав:

«Тушаг, вулиця Олив, перукарня Маріуса Пішардона, панові Маріусу Пішардону. Гаряче вітання з Конго. Навкруги кишать удави, і я думаю про тебе».

А проте слід відзначити, що саме перукар Пішардон колись переконав муніципальну раду містечка в тому, що слід увічнити пам'ять їхнього видатного земляка й спорудити йому пам'ятник. Це свідчить про те, що справжня велич часом впливає і на пересічні душі.

Та переважна більшість листівок надходила на адресу: «Тушаг, провулок Мімоз, бакалійна крамниця пана Пісона, мадемуазель Аделіні Пісон». Туристи, які полюбляють услякі історії про кохання, — а надто сумні, — читають ці листівки з трепетом у душі.

«Аделіно, я щойно викарбував твоє ім'я на троні далай-лами (це такий собі живий бог, якому поклоняються тибетські народи буддистського віросповідання). Найкращі побажання твоєї матері. Сподіваюся, що ревматизм мучить її менше. Твій Альбер».

А ось текст іншої листівки, надісланої тій-таки Аделіні через два роки:

«Привіт з озера Чад (велике озеро в самому серці Чорної Африки, поступово пересихає). Тут багато крокодилів та негритянок з кільцями в носі. Полюють на слонів, антилоп, диких кабанів. Сільськогосподарських культур немає. Тутешні тубільці дуже радять лікувати ревматизм маніковим жиром. Скажи про це своїй любій матері».

Невелике містечко Тушаг розкинулося неподалік від Марселя, біля дороги, що веде до міста Екс. Посеред майдана там стоїть бронзовий пам'ятник — чоловік у позі завойовника, з гордо піднесеною головою. Одією рукою він уперся в бік, у другій тримає мандрівничий посох, ногу виставив уперед. Можна відразу здогадатися, що цей чоловік тільки-но перетнув непрохідну пустелю і має намір піднятися на неприступну, ще ніким не скорену вершину. На постаменті напис: «Альберові Мезігу, видатному першопроходцю та першовідкривачеві невідкритих земель — громадяни міста Тушаг».

Власного музею містечко не має, але в мері є окрема кімната, де зберігаються речі, що належали дослідникові далеких земель. Там-таки можна ознайомитися з більш як тисячею поштових листівок, надісланих Альбером Мезігом своїм землякам з усіх куточків світу. Це звичайні собі листівки, присвячені дивовижам різних країв і видрукувані на межі століть марсельським видавництвом братів Сюлім. Проте, як бачимо, наш першопроходець (колишній учень перукаря) так захоплювався цими листівками, що брав їх в усі свої подорожі. Та хоч самі листівки не дуже цікаві, а марки давно повідклеював якийсь колекціонер, зате написи, що рясніють екзотичними назвами й надрапані нашвидкотуч у найнезвичайніших ситуаціях, безперечно, становлять неабиякий інтерес.

Навіть за найдраматичніших обставин великий мандрівник не забував про ревматизм мадам Пісон:

«Ми заблукали в Аравійській пустелі. Пишу твоє ім'я на піску. Я люблю пустелі, бо тут багато місця, де можна писати твоє ім'я. Страждаємо від спраги, але настрої бадьорий, бо порятунок завжди надходить в останню хвилину, всі ми такої думки. Сподіваюся, твоя люба матуся не страждає від вологої погоди».

На іншій листівці такий текст:

«У джунглях Амазонки гудуть комахи. Я назвав твоїм ім'ям річку й метелика. Пішардон, мабуть, переманює до себе моїх клієнтів».

Або ще ось таке:

«Я тепер посеред океану. Аделіно, ти пообіцяла бути моєю, коли я стану видатною людиною. З вершини цих розбурханих хвиль звертаюся до тебе: я не забув твоєї обіцянки! Ми скоро зустрінемось!»

Тексти всіх листівок давно зібрані й видані під назвою: «Подорожі й пригоди Альбера Мезіґа». Ця книжка справедливо вважається однією з перлин літератури Провансу.

Та при всьому цьому ми дуже мало знаємо про справжнє життя і загадкову смерть уславленого громадянина містечка Тушаґ. Добре відомо, що двадцятирічним хлопцем він покинув рідний край через кохання до дівчини, яка мріяла одружитися тільки з великим дослідником далеких земель. Здається, відтоді ніхто й ніде його більше не бачив. Він не був членом жодного географічного товариства, а тогочасні газети не згадують його імені. Він так і не повернувся до свого рідного містечка, де на нього марно чекав його пам'ятник. Щоправда, деякі марсельські матроси твердили, ніби якийсь чоловік, за певними ознаками дуже схожий на уславленого першопроходця, часто розпитував про їхні подорожі. Пригостивши котрогось із них у пивниці, він дав йому поштову листівку й просив: «Вкинь її, будь ласка, в Мехіко». Але матроські балачки аж ніяк не можуть бути матеріалом до життєпису великої людини. Його вороги — а у всіх левіє є блохи — люблять снувати різні домисли щодо загадкового змісту однієї з листівок, яку мадемуазель Пісон отримала через сім років після того, як Мезіґ вирушив назустріч своїм великим відкриттям: «Отже, вони поставили мені пам'ятник. Тепер я ніколи не зможу повернутися. Аделіно, я справдив твої мрії, але якою ціною!»

У всякому разі, точно відомо, що до 1913 року ніхто так і не знав нічого про долю людини, яку, завдяки її дарові оповідача, називали «провансальським бардом». Жителі Тушаґа досі впевнені, що Мезіґ загинув від нестачі кисню під час сходження на Еверест. Цю ж таки думку висловив і професор Корню у передмові до першого видання «Подорожей і пригод Альбера Мезіґа».

Але в 1913 році вийшли друком «Спогади про старий Марсель», де пролито нове світло на дивовижну долю «провансальського барда». Автором тих спогадів був комісар поліції Пужоль. Ось що він, зокрема, пише:

«20 червня 1910 року, четвер. Сьогодні від серцевого нападу помер перукар із Старого порту, Альбер, який голів мене щодня протягом двадцяти років. Бідолаху знайшли мертвого в його мансарді з вікнами на причали. У руці він тримав листа, зміст якого, відверто кажучи, для мене зовсім незрозумілий. «Шановний пане Мезіґ Альбер! — написано в ньому. — Одержала Вашу останню листівку з Ріо-де-Жанейро (Бразилія), за яку дякую. Пишіть мені й далі, хоча ось уже двадцять років, як мене звуть Пішардон Аделіна, бо я поєдналася законним шлюбом з Пішардоном Маріусом, відомим Вам перукарем, і вже маю від нього сімох дітей. Виходячи з цього, Вашу пропозицію про одруження, зроблену 2 червня 1885 року в присутності свідків, я вважаю недійсною, оскільки вона не мала законних наслідків. Я вже давно хотіла Вас про це повідомити, написавши в Марсель «до запитання», але пан Пішардон був проти, бо, по-перше, йому подобаються Ваші листівки і він дуже любить читати їх, а по-друге, завдяки Вашій увазі до мене, він має тепер чудову колекцію марок. Із жалем сповіщаю, що в його колекції все ж бракує рожевої мадагаскарської марки за 50 сантимів. Він безперестану гірко нарікає на це і тим самим робить моє життя нестерпним. Я не вірю, що Ви драгуйте його навмисне, як він вважає. Гадаю, що це з Вашого боку просто недбалість і прошу негайно надіслати потрібну марку».

І, без вагань прирівнявши себе до вічності, вона підписалася: «Ваша навіки Пішардон Аделіна».

*З французької переклав
Ярослав КОВАЛЬ
(Дебют у «Всесвіті»)*

Заставки Наталі Козакової,